

РОЗДІЛ 2

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ю.В. Палагнюк

2.1. ЗАСНУВАННЯ І ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА

Нинішній Європейський Союз – це результат п'ятдесятирічної інтеграційної діяльності в Європі. Біля його витоків лежать Європейські Співтовариства, створені ще в 1950-х роках минулого сторіччя. Після Другої світової війни західноєвропейські країни поставили перед собою питання майбутнього Європи, що, власне, і вважається початком європейської інтеграції. Серед найважливіших причин європейської інтеграції можна виділити наступні:

- необхідність протидії цілковитому домінуванню США у світовому господарстві. У 1948 р. США виробляли понад 60 % сукупної продукції промислово розвинутих країн, на частку США припадало близько половини усіх довгострокових зарубіжних капіталовкладень і майже 80 % усіх золотих запасів демократичних країн світу. Крім того, створена після війни система міжнародних валютних та інших економічних відносин, а також мережа міжнародних економічних організацій – МВФ, МБРР, ГАТТ – були побудовані, таким чином, щоб зміцнити економічне становище і вплив США, які домінували й у політичних союзах: від НАТО до АНЗІУС. Жодна країна Західної Європи поодиноці не могла бути для США рівноправним партнером, для цього потрібен був міцний і довгостроковий Економічний союз, єдиний господарський простір, який міг би зіставитися з національним господарством США;
- потреба взаємного порозуміння між країнами, зокрема між Німеччиною та Францією. Після багатьох років націоналістичних урядів у Європі прийшов час на нову якість у європейській політиці – час на спільне функціонування та співіснування усіх народів Європи;
- потреба миру та безпеки. Нова Європа та країни цієї Європи повинні були гарантувати, що більше ніколи не повториться

жорстокість обох світових воєн. Спільне прийняття рішень мало стати перешкодою для появи нових конфліктів, а тісна політична та економічна співпраця мали стати успішним бар'єром перед комунізмом, який набирив усе більших обертів, а також перед економічною експансією США в Європі;

- сподівання на економічний розвиток та добробут. Співпраця в межах об'єднаної Європи мала дати її мешканцям економічну стабільність та успіх. Утворення спільного ринку мало оптимізувати економічну діяльність та розвиток торгівлі в межах цілого континенту. Спільний ринок мав бути також гарантією вільного руху осіб, капіталу, товарів та послуг;
- утримання економічного та політичного значення на міжнародній арені. Європейці добре розуміли, що обидві світові війни значно ослабили позиції європейських країн у світі. Лише тісна співпраця у цих сферах допомогла б повернути їм владу, яку вони втратили.

Значний внесок у розвиток співпраці зробив план відбудови європейської економіки, який був запропонований Державним секретарем США Джорджем Маршаллом. Метою плану була фінансова та технологічна допомога країнам Європи, а умовою її надання було створення спільної комісії, яка мала складатися із представників країн, які отримуватимуть допомогу. З цією метою була створена Європейська організація економічної співпраці. До 1952 року з цієї допомоги у вигляді кредитів скористалося 18 держав, а загальна сума допомоги становила близько 14 мільярдів американських доларів. План Маршалла мав значний вплив на відбудову європейської економіки, а особливо на відбудову ФРН. Водночас план був доповненням до політики стримування комунізму, яку проводили США. З політичних причин усі країни, які перебували під впливом СРСР, відмовилися від цієї допомоги.

Основи кооперації у післявоєнній Європі (1945-1954 рр.)

Ідею створення “Сполучених Штатів Європи” уперше висловив у вересні 1946 року Прем'єр-міністр Великобританії Уїнстон Черчілль у Цюріху. Першим кроком до цього мало стати утворення Ради Європи. Черчілль висловлювався за союз усіх європейських країн під керівництвом Франції та Німеччини, застерігаючи водночас, що його країна не інтегруватиметься у цей союз, а візьме на себе роль спостерігача.

У травні 1948 року на Конгресі в Гаазі, скликаному з ініціативи європейських політиків та інтелектуалів, була прийнята Політична Декларація, яка закликала усі європейські країни до об'єднання. Результатом цього документу стало створення 5 травня 1949 року Ради Європи – першої Європейської організації співпраці. Країнами-засновниками Ради Європи були: Бельгія, Великобританія, Голландія, Італія, Люксембург, Франція та скандинавські країни. Завданням Ради Європи було зміцнення демократії, охорона прав людини та підтримка європейської культурної ідентичності.

Однак Рада Європи не виконувала до кінця поставлених перед нею завдань з огляду на інтереси країн-членів, які часто не співпадали.

“Холодна війна” та слабкість Ради Європи призвели до того, що з'явилися пропозиції звуження економічної та політичної співпраці. Йшлося, насамперед, про економічне “зв'язування” Франції та Німеччини, що гарантувало би мир у Європі. Серед інших, такий погляд мали члени французького Уряду Жан Моне та Роберт Шуман.

Міжнародна ситуація, яка склалася на початку 50 років, призвела до того, що все частіше почали вести мову про економічну інтеграцію. США все більше і більше домагалися швидкої відбудови Німеччини та приєднання цієї країни до Західного блоку. Це було пов'язано із багатьма подіями у світі. У 1948 р. СРСР запровадив блокаду Берліна, тоді ж утворилися Федеративна Республіка Німеччини та Німецька Демократична Республіка. Крім того, у 1950 р. вибухнула війна в Кореї. Американські політичні кола вважали, що відбудована Німеччина становитиме протидію комунізму. Водночас новий канцлер ФРН Конрад Аденауер заявив, що його країна має намір стати членом Ради Європи та НАТО.

У травні 1950 року в Парижі Міністром закордонних справ Франції Робертом Шуманом було запропоновано новий план часткової економічної інтеграції. Ініціатором цього плану був Жан Моне. У його Декларації, виголошеній 9 травня 1950 р., можна знайти наступні пропозиції:

- передання французької та німецької видобувної та металургійної галузей під спільне наддержавне керівництво;
- створення спільної економічної бази як передумови утворення європейської федерації;
- звільнення від усіх митних платежів у переміщенні вугілля та сталі між країнами-членами новоствореної організації;
- скликання міжнародної конференції, яка підготує договір, що міститиме вищезгадані пропозиції.

Декларація про солідарність галузей Німеччини та Франції мала за мету забезпечити Європі та світу тривалий мир, а країнам-членам – економічний розвиток. Звісно, план передбачав, що майбутня організація буде відкрита для всіх бажаючих вступити країн. Завдяки цьому було досягнуто консенсусу щодо національних інтересів: з одного боку, Франція отримала можливість брати участь у контролі німецьких вугільної та металургійної галузей, а з іншого – ФРН змогла стати рівноправним партнером для інших держав.

План Шумана та Моне був реалізований 18 квітня 1951 року, коли було підписано *Парижський договір про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄОВС)* (англ. Treaty of Paris; фр. Traité de Paris), який набрав чинності в липні 1952 р. Договір був підписаний на термін 50 років.

Членами нової організації стали: Франція, ФРН, Італія, Голландія, Бельгія та Люксембург.

Органами Європейського співтовариства вугілля і сталі стали:

- Висока Влада (першим головою став Жан Моне);
- Рада Міністрів;
- Парламентська Асамблея (дорадчий орган, який складався з представників парламентів країн-членів);
- Суд.

Договір окреслив принципи співпраці між країнами-членами. Вони базувалися на 4 групах заборон:

- на встановленні імпортного та експортного мита чи схожих оплат на вугілля та сталь (а також кількісних обмежень) у межах організації;
- на застосуванні практики протекціонізму, обмежуючого конкуренцію;
- на податкових пільгах чи будь-яку іншу допомогу з боку держави;
- на застосовуванні обмежень щодо поділу ринків.

Спільний ринок вугілля, залізних руд і металобрухту був утворений у лютому 1953 р., а сталі – у серпні 1954 р. Процес утворення спільного ринку був завершений 9 лютого 1958 року.

Парижський договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) створив не тільки спільний ринок чотирьох продуктів гірничорудної промисловості (вугілля, залізна руда, сталь і металобрухт), але й спільне регулювання обсягів виробництва і рівня цін, інвестиційні програми і раціональне використання робочої сили. ЄОВС контролювало 60 % виплавки сталі і 50 % видобутку вугілля у

Західній Європі. Діяльність Співтовариства та його економічні успіхи заохотили країни-члени до поглиблення процесів інтеграції, і не лише економічної.

Наступні роки принесли ряд інтеграційних ініціатив у різних площинах. У Парижі – 1952 р. був підписаний *Договір про створення Європейського оборонного союзу (ЄОС)*. Ідею цього Договору Франція висловлювала ще в 1950 році, т. зв. План Плевена (Pleven). Членами нового Співтовариства мали стати країни-члени ЄСВС, а його структура була схожа до структури організації-попередниці. Згідно з Договором, солдати ЄОС мали мати єдину військову форму, а військові частини були б перемішані з огляду на національність. Передбачено було також одноосібне керівництво над 40 військовими частинами Спільноти. Однак після підписання Договору, Франція його не ратифікувала. Внаслідок бурхливих дебатів, головним аргументом яких було обмеження суверенітету, парламент Франції не ратифікував Договору про ЄОС, результатом чого була відмова від цілої ініціативи. Через два роки, зі схожою ініціативою виступив Міністр закордонних справ Великобританії Ентоні Еден. Як результат, 23 жовтня 1954 р. був підписаний договір про утворення *Західноєвропейського Союзу (ЗЄС)*. Це мала би бути міжнародна організація, яка би займалася військовими справами, водночас не будучи пов'язаною з ЄСВС та з утвореним згодом Європейським економічним союзом.

Розвиток економічної співпраці у Європі (1955-1969 рр.)

Наступний етап економічної інтеграції країн Західної Європи розпочався відразу після початку конференції в Мессіні, що в Італії, яка відбулася в червні 1955 року. Учасниками конференції були міністри закордонних справ країн-членів ЄСВС. На конференції утворено групу експертів (з бельгійцем Паулем Генрі Спааком на чолі), яка мала підготувати доповідь про можливість розширення інтеграції. Доповідь була представлена на черговій зустрічі “шістки” у 1956 році у Венеції. Доповідь Спаака стала основою для подальших розмов про інтеграцію. 1956 р. в ЄОС виник план перетворення цієї організації на зону вільної торгівлі, але суперечності між країнами, особливо між Англією і Францією, призвели до підписання 25 березня 1957 р. у Римі лише шістьма (з 17) країнами-членами двох договорів: *Договір про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС)* та *Договір про створення Європейського співтовариства з питань атомної енергії (Євратом) – (Римські*

договори) (англ. *Treaties of Rome*). Обидва договори набрали чинності 1 січня 1958 року. Окрім вищезгаданих договорів, було також підписано Конвенцію про Деякі Спільні Інституції. Відтак, з'явилися Європейський Парламент та Європейський Суд. Наступним етапом стало підписання 8 квітня 1965 р. (набрав чинності 1 липня 1967 р.) Об'єднавчого договору, згідно з яким утворилася спільна для трьох Співтовариств Комісія (замінивши Високу Владу ЄСВС та Комісії ЄЕС і Євратому).

Європейські Співтовариства (ЄЕС) – “Спільний ринок” – було засновано з перспективною програмою економічної і політичної інтеграції. Кінцевою метою ЄЕС було проголошено створення Сполучених Штатів Західної Європи.

Згідно з положеннями Договору, завданням ЄЕС була діяльність для гармонізації економічного розвитку, сталого та рівномірного економічного росту, а також прагнення до тіснішої співпраці між країнами-членами Співтовариства. Крім того, у Договорі згадувалося про поступову ліквідацію митних платежів при товарообміні між країнами-членами ЄЕС, встановлення спільних митних тарифів і впровадження спільної торговельної політики із третіми країнами, запровадження спільної сільськогосподарської політики, стандартизації національних законодавств країн-членів до тієї міри, яка буде необхідна для функціонування спільного ринку. ЄЕС, як і ЄСВС, було відкритим для нових членів.

Європейське співтовариство з питань атомної енергії було створене для того, щоб контролювати мирне використання ядерної енергії. Завдання Співтовариства полягало у встановленні норм безпеки для санітарної охорони працівників та населення і в контролі над використанням радіоактивних матеріалів. Це Співтовариство не мало значного впливу на процес європейської інтеграції.

Розвиток співробітництва у межах ЄОВС та Євратому підштовхнув країни до зняття цілої низки бар'єрів, що перешкождали розширенню торгівлі між ними, а також проведенню політики гармонізації регулювання зовнішньоторговельної діяльності. Було створено Митний союз. У період 1958-1969 рр. формувалася спільний ринок. Мито у взаємній торгівлі країн-членів поступово знижувалось, уже 1962 р. були в основному ліквідовані кількісні обмеження товарообміну, одночасно національні митні тарифи замінювались єдиним тарифом. Єдиний тариф члени Співтовариства почали застосовувати з 1 липня 1968 р. з одночасним усуненням мита у ЄС.

У цей же період у межах “Спільного ринку” здійснювався процес формування спільної сільськогосподарської політики, прийнятої під

тиском Франції, зацікавленої у розширенні збуту своєї сільсько-господарської продукції у самому Співтоваристві: були введені єдині ціни і правила регулювання ринків основних сільськогосподарських товарів, а також створений протекціоністський механізм торгівлі з третіми країнами.

У 1969-1971 рр. розроблено “План Вернера” спеціальною комісією на чолі з Президентом Ради Міністрів Люксембургу П. Вернером і затверджено главами держав та урядів-членів Європейського Співтовариства у березні 1971 р. Його мета – розроблення програми створення Економічного та Валютного союзу в Європі. У 1979-1980 рр. – створення і розвиток механізму обмеження взаємних коливань обмінних курсів країн-членів ЄС.

Під час роботи над створенням ЄЕС, британці запропонували створити економічну організацію, яка би базувалася на меншій, ніж у ЄСВС, кількості зобов'язань. Англійська пропозиція була такою: створити сферу вільної торгівлі, де немає внутрішніх мит, але кожна країна-член самостійно і незалежно проводить торгівлю з третіми країнами. Ця пропозиція не зацікавила членів ЄСВС, які прагнули до тіснішої співпраці. Але Великобританія вирішила “власноруч” реалізувати свій план і 1960 р. разом із Австрією, Данією, Норвегією, Португалією, Швейцарією та Швецією утворила *Європейську зону вільної торгівлі (ЕФТА)*. Ця організація, однак, не підняла міжнародного престижу Великобританії і не сповільнила стагнації англійської економіки, на що Лондон дуже сподівався.

У подальшому успіхи ЄЕС призвели до того, що країни-члени ЕФТА почали помічати за собою небезпеку економічної ізоляції та падіння конкурентноздатності своїх продуктів і, відповідно, зменшення впливу на ситуацію в Європі.

Аспекти розширення Співтовариств (1970-1989 рр.)

У 1967 р. внаслідок злиття органів управління ЄОВС, ЄЕС і Євратому утворилась триєдина інтеграційна організація з офіційною назвою Європейські Співтовариства, або *Європейське Співтовариство*.

Співтовариства максимально розвивали свою співпрацю. Країни Західної Європи, які не належали до Співтовариств, усе частіше й частіше висловлювали своє бажання вступити до них. Перше розширення Співтовариств відбулося 1 січня 1973 р., коли до них приєдналися Великобританія, Данія та Ірландія. Переговори про вступ тривали досить довго, а разом із цими країнами переговори

проводила і Норвегія. Найбільше проблем мала Великобританія, проти вступу якої виступала Франція. Президент Франції Шарль де Голль використав право вето, аргументуючи своє рішення тим, що прийняття Великобританії ослабить Співтовариства економічно і змінить їх внутрішньо. Звісно, усі добре розуміли, що насправді де Голль дбав не про добробут Співтовариств, а про утримання домінуючої позиції Франції в них. Таким чином, уперше політичні інтриги загальмували розширення Співтовариств. Переговори були припинені зі всіма країнами. У 1967 р. англійці знову подали заявку про вступ – і знову Франція її відкинула. Лише в 1969 р., коли де Голль заступив Джордж Помпіду, уряд Франції дав згоду на початок переговорів, які успішно закінчилися для всіх вищезгаданих кандидатів. Договір про приєднання був підписаний з ними 22 січня 1972 р. і набрав чинності 1 січня 1973 р., але лише для трьох країн. Норвегія, у зв'язку з негативними результатами внутрішнього референдуму, не ратифікувала Договору і, відповідно, дорога до Співтовариств перед нею зачинилася.

Приєднання, окрім певних привілеїв, зобов'язало нових членів до певних дій. Усі нові члени отримали п'ятирічний перехідний період для пристосування національного законодавства до норм Спільнот, які виникають з членства. Хоча вони й отримали для себе певну свободу в питаннях, пов'язаних з рухом капіталу, що було додано до Договорів про вступ у вигляді Додатків.

Прийняття Великобританії, Данії та Ірландії відкрило дорогу до приєднання для інших країн, які мали бажання приєднатися до Співтовариства. Відтак, 1 січня 1981 р. до Співтовариства приєдналася Греція, 1 січня 1986 р. – Іспанія та Португалія, а в 1995 р., уже до Європейського Союзу, – Австрія, Швеція та Фінляндія.

Початок 1970-х рр. приніс Співтовариству багато користі, особливо в економічному плані. Створення “валютної змії” (механізм, що регулює коливання національних валют країн-членів) та *Європейського фонду валютної співпраці* в 1973 р., а в 1978 р. створення *Європейської валютної системи* мало визначити нову якість економічної інтеграції європейських держав. У 1975 р. було створено чергову інституцію Співтовариств – Суд аудиторів, завданням якого був контроль над реалізацією бюджету Співтовариств.

Спільна митно-тарифна політика забезпечила утворення у 1970-х роках власних коштів Співтовариства, головним чином, за рахунок

надходжень від митних виплат і компенсаційних зборів, що стягувались при імпорті товарів з третіх країн.

У 1970-ті роки новий етап НТР обумовив необхідність розробки і спільної політики структурної перебудови економіки в Співтоваристві – країни-члени об'єднали свої зусилля для подолання технологічного відставання від США та Японії. На цей час у ряді галузей промисловості великі американські та японські фірми за рахунок технологічної переваги та скорочення витрат настільки поширились в економіці Європейського Співтовариства, що почали виштовхувати з ринку національних виробників та диктувати свої умови. Щоб протистояти цьому, було вирішено відійти від домінування єдиної сільськогосподарської політики на користь вирішення інших економічних та соціальних проблем. Коло сфер інтеграції розширилось. Зокрема, країни об'єднали зусилля на широкомасштабних наукових та технологічних дослідженнях, почалось формування спільної індустріальної політики. За рахунок цих заходів ситуацію вдалось переломити.

Друга половина 1970-х рр. відзначилася світовою економічною кризою, яка зачепила також Співтовариства. Виникли труднощі з бюджетом, із сільськогосподарською політикою та функціонуванням спільного ринку. Все частіше й частіше проявлялися національні інтереси окремих країн-членів.

Важливим елементом подальшої інтеграції стало створення Європейської валютної системи (ЄВС), що почала функціонувати з березня 1979 р., і перед якою були поставлені чотири головні цілі:

- досягнення валютної стабільності в межах ЄС;
- спрощення конвергенції процесів економічного розвитку;
- забезпечення стратегії зростання в умовах стабільності;
- стабілізація міжнародних валютних та економічних взаємовідносин.

Базовим елементом ЄВС є запровадження розрахункової валютної одиниці – екою.

Завдяки цьому, зокрема країнам ЄС вдалося побороти валютну кризу початку 1980-х років. Після подолання інфляції у 1980-ті роки було відмінено обмеження з поточних фінансових операцій, а 1990 р. було введено режим вільного руху капіталів.

На початку 1980-х рр. вдалося залагодити проблеми і розпочати роботу над внутрішніми реформами. З цією метою було створено два комітети, один з яких, Комітет Дуга (Dooge), мав зайнятися питанням інституційних змін, а інший, Комітет Адонніно (Adonnino), – питаннями створення “Європи Громадян”.

У червні 1985 року Європейською Комісією була представлена “Біла книга“ у справі внутрішнього ринку. Цей документ, разом із підготовленими доповідями вищезгаданих комітетів, став основою для *Єдиного Європейського Акту (ЄСА)* (англ. Single European Act, SEA), підписаного в лютому 1986 р., який модифікував Римські договори і подав програму переходу до 1993 року до єдиного внутрішнього ринку, який базуватиметься на 4 свободах:

- вільного руху товарів;
- вільного руху осіб;
- вільного руху капіталу;
- вільного руху послуг.

Отже, створення єдиного економічного простору сприяло поширенню співробітництва на такі галузі, як економіка, валютна та промислова політика, дослідження та технології, рибальство, виробництво сталі та транспорт. Одночасно ЄСА посилив роль Парламенту та розширив поле діяльності СЕС до соціальної політики, охорони навколишнього середовища та наукових досліджень. При цьому ЄАВТ отримувала усі пільги та торговельні прибутки від членства у Європейському Співтоваристві, не беручи однак участі в роботі інститутів ЄС. Ця угода набула чинності 1 січня 1994 р. Швейцарія була єдиною з країн-членів ЄАВТ, яка не приєдналась до цієї угоди, оскільки національний референдум Швейцарії відхилив її. Три країни ЄАВТ – Австрія, Фінляндія та Швеція – стали повноправними членами ЄС у січні 1995 р., припинивши своє членство у ЄАВТ.

Заснування і розвиток “Європи без кордонів” (1990-1999 рр.)

Політичні зміни, спричинені засіданнями “круглого столу”, падіння Берлінської стіни та об’єднання Німеччини призвели до того, що політична інтеграція набрала обертів. У 1990 р. Бельгія запропонувала організувати конференцію, на якій можна буде напрацювати принципи для поглиблення політичного союзу та впровадження спільної валюти (ЕКЮ). У 1988 р. – група експертів під керівництвом Президента Європейської Комісії Жака Делора розробила план створення Європейського валютного союзу. Цей план дістав назву “звіт Делора” і передбачав три етапи. Після доопрацювання й уточнень звіт було схвалено главами держав та урядів у грудні 1991 р. у формі договору на конференції у Римі. Ця конференція розпочалася в грудні 1990 р. у Римі і завершилася 7 лютого 1992 р. у Маастрихті підписанням *Договору про створення*

Європейського Союзу, який, за місцем його прийняття, одержав назву “Маастрихтський договір” (англ. Maastricht Treaty). Цей Договір офіційно об’єднав усі раніше згадані Європейські Співтовариства, виділяв серед інших дві найважливіші сфери співробітництва – у сфері вироблення і проведення єдиної зовнішньої політики і політики безпеки та у сфері юстиції і внутрішніх справ.

У цьому документі відзначено: “Європейський Союз будується на основі Європейських Співтовариств, доповнюючись політикою та формою співпраці встановленими у цьому Договорі. Європейський Союз базується на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод, а також верховенства права; ці принципи є спільні для усіх країн-членів”. Під час підписання Договору було визначено, що в 1996 р. відбудеться чергова міжнародна конференція, на якій обговорюватиметься реалізація Договору та буде ухвалено рішення щодо переходу до наступної фази інтеграції.

Згідно з Маастрихтським договором, ЄС базується на трьох стовпах.

Повноваження *першого стовпа* дуже широкі, а саме:

- спільний внутрішній ринок, тобто вільний рух осіб, капіталу, товарів та послуг;
- Митний союз;
- спільна торговельна політика;
- спільна сільськогосподарська політика та політика рибальства;
- спільна транспортна та енергетична політика;
- Європейський соціальний фонд;
- спільна політика з питань охорони навколишнього середовища;
- захист конкуренції;
- підтримка наукового та технологічного розвитку;
- охорона здоров’я та споживачів;
- цивільна оборона;
- туризм та спорт.

Другий стовп – це Спільна зовнішня політика та Політика безпеки (СЗППБ). Її завданням є зміцнення єдності та незалежності Європи, що повинно сприяти збереженню миру, безпеки, прогресу на цілому континенті та у світі. Цілі СЗППБ:

- охорона спільних цінностей, життєвих інтересів, незалежності та цілісності ЄС, згідно з принципами Хартії Об’єднаних Народів;
- зміцнення безпеки ЄС та його членів;
- збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки;
- підтримка міжнародної співпраці;

- розвиток та зміцнення демократії, а також легітимних урядів та поваги до прав людини та основних свобод.

Третій стовп – співпраця у сфері юстиції та внутрішніх справ. Визначаючи обов'язки країн-членів у межах третього стовпа, творці Договору про ЄС не включили до діяльності ЄС питання, пов'язані з утриманням громадського спокою та охорону внутрішньої безпеки. У рамках третього стовпа, ЄС зобов'язується:

- забезпечити громадянам ЄС високий рівень охорони з питань свобод, безпеки та юстиції;
- запобігати расизму і ксенофобії, а також боротися з цими явищами;
- запобігати організованій злочинності та боротися з ними;
- боротися з тероризмом, торгівлею людьми, торгівлею наркотиками, торгівлею зброєю, корупцією та зловживаннями.

З метою боротьби з цими явищами створено Європейську поліцію – Європол, а також висловлена мета в майбутньому уніфікувати покарання за такі дії у всіх країнах-членах.

З 1 листопада 1993 р. Європейське Співтовариство перейшло у нову стадію економічної інтеграції і за рішенням держав і урядів країн-членів стало називатись Європейським Союзом. У межах ЄС планується перехід і до політичної інтеграції – створення нової наддержави конфедеративного або федеративного типу. Поступово ЄС набуває рис єдиної державності, контури якої проступають в економіці, політиці і в соціальній сфері.

Метою ЄС є створення умов вільного пересування в його межах товарів, послуг, капіталів та робочої сили. До 1999 р. передбачалось створити Європейський центральний банк, впровадити спільну валюту, єдине громадянство, закінчити створення організаційного та правового механізму узгодження зовнішньої політики та політики безпеки держав-членів ЄС.

Найбільше протиріччя на цьому шляху викликала ідея введення спільної валюти. Створення Валютного союзу залежало від ступеня готовності держав до участі в ньому. Для цього ЄС визначило кілька умов-критеріїв:

- інфляція не може перевищувати рівень, існуючий у трьох державах-членах з найстабільнішими цінами, більш ніж на 1,5-відсоткові пункти;
- розміри бюджетного дефіциту мають становити не більше, як 3 % ВВП країни;

- коливання обмінних курсів національних валют (при відсутності їх девальвації у попередні 2 роки) має бути у межах, встановлених для європейської валютної системи (“+”, “-”, 2,25 %);
- норма довгострокового прибутку не повинна перевищувати 2 % від середньої норми прибутку трьох членів ЄС, які мають найнижчу норму прибутку;
- національний борг не повинен перевищувати 60 % ВВП.

У 1995 р. критеріям Маастрихтського договору за рівнем інфляції відповідали 11 країн з 15; за процентними ставками – 10; за розмірами бюджетного дефіциту – 4 (Данія, Німеччина, Ірландія та Люксембург), причому показник дефіциту в цілому по ЄС склав 4,7 %; за розмірами внутрішнього державного боргу – 5 (Данія, Німеччина, Люксембург, Франція і Великобританія). Тобто усі вимоги виконувала лише одна країна – Люксембург, по три вимоги виконували Німеччина, Франція, Великобританія, Данія та Ірландія.

Для поліпшення ситуації керівні органи ЄС передбачили низку заходів посилення контролю за економічною політикою держав-членів. Німеччина, зокрема у грудні 1995 р., запропонувала укласти між майбутніми членами Валютного союзу “стабілізаційний пакт”. За цим пактом країни-учасниці мали добровільно взяти на себе зобов’язання навіть у несприятливий для економіки час не перевищувати тривідсоткового рівня дефіциту бюджету відносно ВВП. За сприятливої економічної ситуації цей показник зменшуватиметься до 1 %. При порушенні цього зобов’язання країна має піддаватися штрафним санкціям (у розмірі 0,25 % ВВП за кожний відсоток понад тривідсоткову межу). Країни ЄС не підтримали пропозиції Німеччини і лише у грудні 1996 р. було досягнуто домовленості щодо механізму запровадження санкцій, які набувають чинності тільки після відповідного рішення політичної системи своєчасного попередження. Політичні рішення мали прийматися з урахуванням виняткових випадків, до яких віднесено не лише природні катастрофи та надзвичайні політичні події (на кшталт об’єднання Німеччини), а також значне скорочення економічного зростання.

Рішення про створення Валютного союзу, певним чином, змінило загальну стратегію будівництва ЄС. До цього часу ця стратегія передбачала, що всі держави-учасниці мають рухатись на шляху інтеграції з однаковою швидкістю і на рівних брати участь у реалізації інтеграційних програм. Для нових членів передбачався лише перехідний період, після якого на них поширювалися загальні правила.

Підготовка до чергової Міжнародної конференції була розпочата вже в грудні 1995 р. Офіційно ця конференція почалася 29 березня 1996 р. у Туріні, а її результатом стало рішення про вдосконалення системи інституцій з огляду на майбутнє прийняття нових членів, наближення ЄС до його громадян, а також надання ЄС нових функцій у сфері юстиції та внутрішніх справ. Усі ці питання були включені до *Амстердамського договору* (англ. Treaty of Amsterdam), парафованого 17 червня 1997 р. Формально цей договір було підписано 2 жовтня 1997 р., і він набрав чинності 1 травня 1999 р., вніс зміни в Угоду про Європейське Співтовариство та Європейський Союз, замінивши літери у назвах статей Угоди про Європейський Союз числами. Договір не мав суттєвого впливу на функціонування ЄС.

У Амстердамському договорі йдеться про основні права громадян, поступове встановлення зони свободи, безпеки та справедливості, містяться декларації про політичну співпрацю та судову співпрацю в карних справах, впроваджуються нові положення з питань працевлаштування, соціальної політики, охорони навколишнього середовища, здоров'я та споживачів, піднімається проблематика європейського громадянства, підкреслюється важливість дотримання принципів субсидіарності та пропорційності, містяться положення, які зміцнюють другий стовп ЄС, а також впроваджуються досить обмежені зміни, якщо йдеться про інституції ЄС та зобов'язальний процес прийняття рішень. Цілковим новим є положення Договору, яке передбачає можливість використання в певних ситуаціях формули "тіснішої співпраці" окремими країнами-членами задля реалізації спільних цілей. Виконуючи положення Амстердамського договору у сфері СЗППБ, визначено кандидатуру Високого Представника у справах СЗППБ, яким став Хав'єр Солана.

Знову нерозглянутими залишилися питання, пов'язані зі вступом нових членів, а зокрема:

- створення нового принципу "урівноваження" голосів у Раді;
- визначення кількості членів Комісії та депутатів Європейського Парламенту для кожної країни-члена, зі врахуванням новоприйнятих.

Подальші внутрішні реформи, як визначив саміт, мали стосуватися боротьби з безробіттям, обмеження злочинності та охорони навколишнього середовища.

Після того, як Договір почав діяти, стало зрозуміло, що функціонування ЄС буде неможливим без загальної та ґрунтовної зміни його діяльності.

Особливу роль у цьому відіграло укладення *Шенгенської угоди про вільне (безвізове) пересування громадян у межах Європейського Союзу*. Згідно з умовами Амстердамського договору від жовтня 1997 року, Шенгенська угода про кордони є обов'язковим елементом для держав, які є членами Європейського Союзу. Підписання Амстердамського договору надало гарантії того, що розширення ЄС не послабить захищеність Союзу від імпорту товарів за демпінговими цінами, нелегальної міграції та організованої злочинності та буде сприяти вільному пересуванню громадян у межах Шенгенської зони.

Шенгенська угода – договір “Про відміну паспортного митного контролю між країнами Європейського Союзу”, первинно підписане 14 липня 1985 р. сімома європейськими державами (Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Німеччина, Португалія та Іспанія) в Шенгені, маленькому містечку в Люксембурзі, що знаходиться поблизу точки сходження кордонів Люксембургу, Німеччини та Франції. Угода вступила в дію 26 березня 1995 року. В 1995 р. до Договору і Конвенції приєдналися Іспанія і Португалія. Пізніше – Італія, Греція і Австрія. Лише в 2001 р. до Шенгенської угоди приєдналися скандинавські країни – Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія і Швеція. З розширенням Євросоюзу в 2004 р. ряди учасників Шенгенського договору поповнилися 10 країнами Центральної і Східної Європи. 15 березня 2006 р. було прийнято Шенгенський кодекс про кордони, що змінював Шенгенську конвенцію.

До Шенгенського простору входять 22 із 27 держав-членів ЄС (усі “старі” держави-члени ЄС, окрім Великої Британії та Ірландії) та 2 країни європейської економічної зони (Норвегія та Ісландія). 21 грудня 2007 року до Шенгенської зони приєдналися 9 нових держав-членів ЄС, що вступили до Союзу у 2004 році (окрім Кіпру, що приєднається до неї пізніше). Станом на 2007 рік угода діяла у 24 країнах: Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ісландія, Італія, Греція, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швеція, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія.

5 червня 2005 р. на референдумі в Швейцарії громадяни проголосували за вступ країни до Шенгенської зони.

Усі Шенгенські країни, окрім Норвегії та Ісландії, є країнами-членами ЄС.

Шенгенська угода стала символом принципово нового етапу розвитку європейської інтеграції. Фактична ліквідація внутрішніх кордонів між державами-учасниками Шенгенського договору стала

ще одним важливим кроком на шляху до єдиної Європи. Власне, безперешкодний вільний перетин “внутрішніх кордонів” між країнами Європейського Союзу існував і до Шенгена. Але стосувався виключно громадян цих країн. Шенгенська віза, що видана однією з учасниць угоди, дійсна на території всіх країн-учасниць.

Три невдалі спроби запровадження спільної валюти було здійснено: у 1992, 1995 та 1997 роках. Вони показали, що не всі країни зможуть увійти до Валютного союзу одночасно. Постійне відкладання введення євро ставило під сумнів увесь проект, оскільки створення Валютного союзу потребує одночасного збігу значної кількості факторів, що, можливо, ніколи не буде досягнуто. Саме тому в ЄС не було одноставної думки про готовність Союзу до введення спільної валюти у 1999 р. І тільки на саміті у квітні 1998 р. було прийнято рішення про запровадження євро лише в 11 країнах – Франції, Німеччині, Італії, Бельгії, Іспанії, Португалії, Австрії, Ірландії, Люксембурзі, Голландії, Фінляндії. Дві країни – Великобританія і Данія – вирішили утриматись від переходу на євро, зайнявши позицію зацікавленого спостерігача. Швеція ще мала привести своє законодавство у відповідність до Маастрихтського договору та виконати умови щодо підтримання стабільності курсу національної валюти. Греція не увійшла до Валютного союзу, оскільки стан її економіки, фінансів, соціального рівня не відповідали необхідним вимогам.

Це рішення крило в собі небезпеку дестабілізації торговельних потоків та розпаду спільного внутрішнього ринку з поділом ЄС на дві нерівні щодо становища (статусу) групи країн, що негативно впливатиме на загальний інтеграційний процес.

З 1 січня 1999 р. євро почало існувати лише у чеках, банківських розрахунках і перерахунках. Коментуючи факт народження євро, голова ЄК Жак Сантер сказав: “...євро являтиме собою потужний фактор не лише для подальшої економічної інтеграції, але також і для інтеграції політичної. Для цього зараз є усі необхідні умови... Безперечно, це історична подія, насамперед тому, що вона безпрецедентна в історії людства. Уперше одні з найсильніших і найрозвинутіших держав світу добровільно відмовляються від своїх національних валют для того, щоб створити одну, єдину, спільну”.

Єдина європейська валюта – євро – стала реальністю 1 січня 2002 року, коли банкноти та монети євро замінили національні валюти у 12 з 15 країн ЄС (Бельгії, Німеччині, Греції, Іспанії, Франції, Ірландії, Італії, Люксембурзі, Нідерландах, Австрії, Португалії та Фінляндії). З 1 січня 2007 року до євросони приєдналась і Словенія.

За нею євро ввели Мальта і Кіпр (1 січня 2008 р.). Інші країни ЄС (Болгарія, Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Угорщина, Польща, Румунія, Словаччина та Швеція) приєднуються до єврозони, як тільки вони відповідатимуть умовам, передбаченим Маастрихтськими критеріями конвергенції, згідно встановленого порядку.

Для вирішення валютних проблем створено Європейський центральний банк у Франкфурті-на-Майні у червні 1998 року. Попередник ЄЦБ – Європейський монетарний (валютний) інститут. ЄЦБ взяв на себе повноваження щодо реалізації монетарної (валютної) політики в зоні євро, а також забезпечує стабільність цін. До директорату ЄЦБ увійшли управляючі центральними банками 11 країн єврозони. Національні банки держав-членів лише реалізують валютну політику, а не визначаючи її.

Європейська валютна система – це міжнародна (регіональна) валютна система – сукупність економічних відносин, яка пов'язана з функціонуванням валюти в межах економічної інтеграції; це державно-правова форма організації валютних відносин країн “Загального ринку” з метою стабілізації валютних курсів і стимулювання інтеграційних процесів. Запровадження євро призвело до того, що в країнах, в яких вона запроваджена, стала здійснюватися єдина валютна політика.

Основи подальшого розширення ЄС (2000 р. – сьогодні)

13 грудня 1997 р. Європейська Комісія представила План дій 2000 р., де представила стратегію зміцнення ЄС перед розширенням, передбачаючи також потребу реформування систем спільної сільськогосподарської політики, інституцій, соціальної політики, охорони навколишнього середовища та наукових досліджень. План дій був прийнятий Радою ЄС під час її засідання в Берліні 24-25 березня 1999 року.

У червні 1999 р. на саміті в Кельні було прийняте рішення про організацію Міжнародної конференції, присвяченої справам інституцій та прийняттю нових членів. Як і було заплановано, конференція розпочалася 14 лютого 2000 р. і завершилася зустріччю Європейської Ради в Ніцці, яка тривала з 7 до 11 грудня 2000 року.

Міжнародна конференція завершилася підписанням у ніч з 10 на 11 грудня 2000 року нового Договору, який спрямовувався на вирішення інституційних проблем ЄС, пов'язаних із розширенням (зміна кількості голосів, якими володіють держави в Раді ЄС тощо). В угоді засвідчено намір провадити інституційну реформу далі, не

зупиняючись на результатах міжурядової конференції 2000 року. Декларація визначила три кроки цієї реформи: відкриття дебатів про майбутнє ЄС; Конвент для підготовки інституційної реформи; і нарешті, скликання міжурядової конференції 2004 року.

Положення *Ніщцького договору* (англ. Treaty of Nice) були офіційно визнані такими, яких цілком достатньо для потреб розширення ЄС. Після підписання Договір підлягав процедурі ратифікації як в національних парламентах, так і в Європейському Парламенті. Для того, щоб Договір набрав чинності, потрібна була його ратифікація у всіх країнах-членах ЄС. Ратифікацію можуть виконувати парламенти самостійно, хоча це може відбуватися через всенародний референдум. Такий референдум, наприклад, відбувся в Ірландії, де при низькій участі громадян (35 % з тих, хто має право голосу) понад половина (54 %) проголосувала проти прийняття Договору, що вважалося відмовою від розширення ЄС. Другий референдум, проведений 19 жовтня 2002 р., якому передувала потужна інформаційна кампанія, приніс очікуваний успіх. При участі 50 %, 63 % населення погодилися на прийняття Ніщцького договору.

У Декларації, доданій до Ніщцького договору, передбачені подальші дебати щодо майбутнього ЄС, а зокрема: як встановити та контролювати детальніший поділ повноважень між ЄС та країнами-членами; статус Хартії Основоположних Прав ЄС, прийнятої на саміті в Ніщі; спрощення Договорів з метою легшої їх читабельності; ролі національних парламентів у майбутній європейській конструкції.

Готуючи фінансові рамки діяльності Співтовариства, Європейська Комісія визначила, що країни Центральної та Східної Європи будуть готові до вступу вже до 2002 р. У липні 1999 р. Комісія розподілила між кандидатами наявні “передвступні” кошти, які мали допомогти країнам-кандидатам у підготовці до повного членства. Формально процес розширення розпочався в березні 1998 р. Першою групою країн-кандидатів були: Естонія, Польща, Словенія, Угорщина, Чехія та Кіпр. До другої належали: Болгарія, Латвія, Литва, Мальта, Словаччина та Румунія.

13 грудня 2002 р. під час саміту в Копенгагені ЄС завершив переговори з 10 країнами-кандидатами. Було обговорено найважчі питання, наприклад, щодо сільського господарства. Офіційну дату прийняття нових країн було призначено на 1 травня 2004 року, після ратифікації сторонами Договору про вступ.

1 травня 2004 року членами Європейського Союзу стали Польща, Угорщина, Чеська Республіка, Словаччина, Словенія, Кіпр, Мальта, Естонія, Литва, Латвія. Таким чином, відбулося п'яте розширення ЄС.

Шосте розширення ЄС відбулося 1 січня 2007 року. Новими членами ЄС стали Болгарія та Румунія.

Країнами-кандидатами на членство є також Туреччина та Хорватія.

На Лаекенському саміті (Брюссель) в грудні 2001 року глави держав та урядів ухвалили рішення про створення *Конвенту за майбутнє Європи*. Згідно з *Лаекенською декларацією* він мав розглянути чотири ключові питання щодо майбутнього Союзу: розподіл повноважень, спрощення договорів, роль національних парламентів та статус Хартії основних прав.

До складу Конвенту увійшли представники всіх інституцій ЄС, а також члени національних парламентів і представники урядів держав-членів. Очолював його колишній Президент Франції Валері Жискар д'Естен. Інавгураційне засідання Конвенту відбулося 28 лютого 2002 року, а завершив він свою роботу в липні 2003 року.

У червні 2003 року на Європейській Раді в Салоніках Жискар д'Естен представив проект Конституційного договору Європейського Союзу – кінцевий документ Конвенту за майбутнє Європи.

Проект Конституції ЄС (European Constitution) упродовж року широко обговорювався публічно і на міжурядовій конференції, зазнав певних змін, і зрештою був ухвалений 18 червня 2004 року главами держав та урядів 25 країн ЄС. Урочисте підписання Конституційного договору відбулося 29 жовтня 2004 року в Римі.

Ідея створення єдиної Європейської Конституції для держав, що входять у Союз виникла ще на початку становлення Співтовариства. Тоді інтеграційний процес стримувало наполегливе небажання самих європейців поступатися частиною державного суверенітету на користь загальноєвропейського політико-економічного блоку. Дискусія про доцільність такого кроку і самого змісту майбутнього Основного закону єдиної Європи затягнулася на десятиріччя. Лише в червні 2004 року після тривалих переговорів на Саміті Європейського Союзу був схвалений компромісний текст першої в історії ЄС Конституції. Після тривалих переговорів глави держав і урядів 25 країн затвердили компромісний варіант.

Конституційний договір був покликаний спростити правовий доробок Спільноти шляхом заміни всіх попередніх договорів єдиним, узагальнення законодавчої процедури, зменшення правових інструментів та уточнення повноважень Союзу. Конституція ЄС складалася з чотирьох розділів, у яких відображено головні цілі, завдання та функції ЄС, організаційна структура та процедура

прийняття рішень, права і обов'язки всіх європейських органів управління, а також напрямки діяльності організації.

Погоджений в Брюсселі варіант передбачав ряд змін у системі управління і ухвалення рішень у структурах ЄС. Так, Конституція вводила “подвійну більшість” при ухваленні рішень у найвищому органі ЄС – Раді Міністрів. Для затвердження рішення його повинні підтримати 55 % країн-членів ЄС, які представляють 65 % населення Євросоюзу. Це зроблено для того, щоб уникнути ситуації, коли лише три великі держави-члени ЄС можуть заблокувати будь-яке рішення. Відповідно до нового документу, для блокування рішення проти нього повинні виступити як мінімум чотири країни.

Скорочувалася кількість сфер, прийняття рішень в яких вимагало одногосної підтримки всіх країн-учасниць. Фактично право вето залишається відносно питань, пов'язаних з податковою сферою, частково – оборонною, соціальною і зовнішньою політикою.

Змінювалася кількість членів у Європейській Комісії і Європейському Парламенті. Число Європейських комісарів скорочувалося до 2/3 від загальної кількості країн-членів ЄС (до цього було по одному представнику від держави), а представництво країн відбувалося на основі ротації.

В Європейському Парламенті максимальну кількість місць передбачалося збільшити до 750, а самі місця розподіляти на основі т. зв. “дегресивної пропорційності” з мінімальною кількістю представників від держави – 6 чоловік, і максимальною – 96.

Зміни зазнали засади процедури головування в ЄС. Якщо раніше кожен півроку країни-члени ЄС по черзі отримують право головувати, то Конституція закріпила посаду постійно діючого Президента ЄС, який обиратиметься строком на 2,5 роки, а головувати будуть одночасно три держави протягом 18 місяців.

Найсерйознішим інституційним нововведенням було запровадження посади Міністра закордонних справ, який разом з Президентом ЄС представлятиме європейську громадськість в міжнародних відносинах.

Конституція затверджувала і загальні символи для країн ЄС: прапор – коло з 12 золотих зірок на блакитному полі, гімн – “Ода до радості” Людвіга Ван Бетховена. Офіційною валютою затверджувалося євро. Девіз об'єднання – “Єдність в різноманітності”. Святом утворення ЄС визначено День Європи – 9 травня.

Таким чином, серед головних нововведень Конституції – юридичний статус ЄС; запровадження посади Президента Європейської Ради та Міністра закордонних справ ЄС; подальше

обмеження застосування права вето за ухвалювання рішень; залучення до ухвалювання рішень в ЄС національних парламентів; вдосконалення інституційної структур; включення до самого договору Хартії основних прав, яка, таким чином, стає обов'язковою до виконання; тощо.

Хартія основних прав (Charter of Fundamental Rights) уперше в історії Європейського Союзу поєднала в одному документі всі громадянські, політичні, економічні та соціальні права європейських громадян і мешканців ЄС. Ці права розділені на шість розділів:

- гідність;
- свободи;
- рівноправність;
- солідарність;
- права громадян;
- правосуддя.

Вони базуються, зокрема на фундаментальних правах і свободах, проголошених в Європейській конвенції з прав людини, конституційних традиціях держав-членів, Соціальній хартії Ради Європи, Хартії основних соціальних прав робітників Європейського Союзу (“Соціальна хартія”) та інших міжнародних конвенцій, членами яких є держави ЄС або сам ЄС.

Розроблена й ухвалена в результаті спеціальної процедури, яка не має аналогів у історії Європейського Союзу. Вона складалась з кількох етапів:

1. Європейська Рада в Кельні (3-4 червня 1999 р.) доручила завдання виробити Хартію Конвенту.
2. Конвент з представників національних урядів, парламентів, європарламентарів та представника Комісії, вперше зібрався в грудні 1999 року, а в жовтні 2000 року представив проект Хартії.
3. Європейська Рада в м. Біарріці, Франція, (13-14 жовтня 2000 р.) одноставно ухвалила проект і передала його на розгляд Європейському Парламенту і Комісії.
4. Європейський Парламент дав свою згоду 14 листопада, а Європейська Комісія – 6 грудня.
5. 7 грудня 2000 року в Німці Президенти Європейського Парламенту, Ради та Комісії підписали і проголосили Хартію від імені своїх інституцій.

Пізніше аналогічну процедуру застосували до розробки Європейської Конституції.

Кельнська Європейська Рада, що поклала початок роботі над Хартією, підняла й питання щодо її юридичного статусу, а саме: чи

буде вона внесена в Договір про Європейський Союз і чи стане обов'язковою до виконання. Конвент розробив проект Хартії з огляду на її можливе внесення в Договір, Європейський Парламент проголосував "за". Однак Ніщцька Європейська Рада відклала це питання. Нова Конституція ЄС включила Хартію до основного тексту; тож передбачалося, коли Конституція набуде чинності, Хартія основних прав ЄС набуде сили закону.

Конституційна угода, яка мала вступити в силу у 2009 році, повинна була бути ратифікована усіма державами-членами ЄС протягом двох років з моменту її підписання, тобто до 2006 року. Однак, цього не відбулося. Станом на кінець 2005 року Конституційний договір ратифікували: Австрія, Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Німеччина, Словаччина, Словенія, Угорщина. Але внаслідок того, що референдуми про ратифікацію у Франції (травень 2005 р.) і Нідерландах (червень 2005 р.) дали негативний результат, доля Конституційного договору залишилася невизначеною.

Договір реформування або Лісабонська угода – нова базова угода щодо принципів функціонування Європейського Союзу. Офіційно іменується *Проект договору, що поліпшує Договір про Євросоюз і Договір про становлення Європейського Співтовариства* (англ. Draft Treaty amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community). Офіційне підписання Лісабонської угоди відбулось 13 грудня 2007 року.

Новий договір повинен замінити Європейську Конституцію, прийняття якої практично провалилося. Угода містить положення про інституційну реформу в Євросоюзі. Передбачається створення посади Президента ЄС, який обиратиметься на 5 років і презентуватиме ЄС на міжнародних заходах. Договір містить положення про скорочення кількості Єврокомісарів і депутатів Європарламенту.

Європейські керівні інституції отримають більшу повноту влади у вирішенні загальних питань. До них відносять безпеку, боротьбу зі зміною клімату та міграційні проблеми. Всі дипломатичні функції опиняться в руках Верховного Представника Євросоюзу із зовнішньої політики.

Основні положення Лісабонської угоди:

- вводяться посади Президента і Вищого Представника із закордонної політики і спільної безпеки з адміністративними повноваженнями, з метою єдиного представництва і єдності поглядів ЄС на зовнішній арені;

- голосування за кваліфікованою більшістю (необхідно мати 55 % країн-членів, які представляють не менше 65 % населення ЄС для прийняття рішення) почнеться з 2014 року, з врахуванням “компромісу Іоанніна”, який дозволяє до 2017 року будь-якій групі країн-членів ЄС (не менше чотирьох) вимагати нового обговорення текстів офіційних документів;
- посилюється роль національних парламентів. Законодавчі пропозиції Європейського Союзу (“зелені книги”, “білі книги”, комунікації і законодавчі програми) будуть направлятися в національні парламенти для їх детального вивчення і тільки після цього виноситись на прийняття в ЄС;
- кількість депутатів Європейського Парламенту має зменшитись з 785 до 750, починаючи з 2009 року, тобто після виборів до Європарламенту. Кількість депутатів визначаються за коефіцієнтом від кількості населення країн-членів;
- Європейська група набуває статусу офіційного органу ЄС, який буде наділений функцією координації економічних політик країн-членів зони євро;
- в Європейському Суді буде створено три додаткові посади генеральних адвокатів, з яких одну буде займати представник Польщі, що було зроблено за вимогою останньої;
- Хартія фундаментальних прав, яка вступить у силу в усіх країнах-членах Європейського Союзу, окрім Великої Британії і Польщі, визначає обов’язковість дотримання прав людини;
- стосовно контролю за імміграцією в проекті договору вказано, що ЄС розвиває політику, спрямовану на “забезпечення контролю осіб і ефективне спостереження пересікання зовнішніх кордонів”.

Формально новий договір не є Конституцією – в ньому немає згадки про гімн чи прапор. Але документ зберіг всі ключові постанови про реформи, що були в первинному документі – Євроконституції. Договір повинен допомогти врегулювати кризу, що почалася в 2005 році, після того, як Франція та Нідерланди на своїх національних референдумах не підтримали Європейську Конституцію.

Після офіційного підписання Лісабонської угоди 13 грудня 2007 року, документ повинен бути ратифікований національними парламентами 27 держав Євросоюзу. Лісабонська угода набуде чинності в тому випадку, якщо його підтримають всі 27 країн-членів. Ратифікація нового договору всіма членами ЄС повинна завершитися

до червня 2009 р., коли пройдуть вибори в Європарламент. У більшості країн (за винятком Ірландії) ратифікація документа проводиться шляхом парламентського голосування.

Станом на червень 2008 р. договір ратифікували 18 країн-членів ЄС. Однак на всенародному референдумі в Ірландії Лісабонську угоду було відхилено. Попри це, процес ратифікації Лісабонської угоди не зупинятиметься. Таке рішення ухвалили державні та урядові лідери країн-членів Європейського Союзу. Водночас вони відмовилися визначати нову дату для загальноєвропейської ратифікації цього документа, покликаного реформувати розширений ЄС, аби забезпечити дієздатність організації. Спочатку планувалося, що Лісабонська угода набере чинності 2009 року. Через складнощі, які виникли із ратифікацією Лісабонської угоди, деякі лідери країн-членів Європейського Союзу висловлюють думку про те, що процес розширення Європейського Союзу буде зупинений на довгий час.

Таким чином, першим пріоритетом ЄС сьогодні є успішна ратифікація Лісабонської угоди, яка є першою угодою, котру підписали усі 27 країн-членів ЄС. Другим пріоритетом є Лісабонська стратегія.

Чотири основні аспекти Лісабонської стратегії:

- інвестиції у дослідження;
- знання та інновації;
- розвиток конкурентоспроможного бізнес-середовища;
- адаптація ринку праці відповідно до демографічних змін; енергетична політика та зміна клімату.

У цілому, Європейський Союз на міжнародній арені виступає як самостійний суб'єкт міжнародного права і має дуже розгалужену мережу представництв більш ніж у 100 державах. У доктрині сучасного міжнародного права Європейський Союз іноді розглядається як міждержавне утворення особливого типу, як розмита конфедерація з тенденцією до переходу в унітарну державу нової формації.

Контрольні питання

1. Які можна виділити причини початку європейської інтеграції у середині ХХ ст.?
2. Назвіть основні положення плану Шумана 1950 р.
3. Охарактеризуйте Паризький договір про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі.

4. Які наслідки прийняття Римських договорів для європейської інтеграції?
5. Коли відбулося перше розширення Європейського Співтовариства? Які зобов'язання отримали нові країни-члени ЄС?
6. Як розвивалась економіка Європейського Співтовариства у 1970-х рр.?
7. Назвіть сутність Єдиного Європейського Акту (ЄЕА).
8. Які основні аспекти Договору про створення Європейського Союзу (“Маастрихтський договір”)?
9. Назвіть етапи створення Валютного союзу та введення єдиної європейської валюти.
10. Які результати прийняття Шенгенської угоди?
11. Окресліть передумови і наслідки п'ятого розширення ЄС і прийняття постсоціалістичних країн до Європейської Спільноти. Яка роль Ніщцького договору у цьому?
12. Чому Конституція ЄС не була ратифікована? Охарактеризуйте сутність Хартії основних прав.
13. Які причини прийняття Лісабонської угоди? Назвіть її основні положення?

Перелік використаних джерел

1. Контури європейської безпеки: процес створення. – К.: Т-во “Знання” України, 2007.
2. Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. – К.: Видавничий дім “Ін Юре”, 2001.
3. Євробюлетень. Огляд. – К.: Представництво Європейської Комісії в Україні, березень-квітень, 2002.
4. Представництво України при Європейському Союзі [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http:// www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/publication/content/19401.htm](http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/publication/content/19401.htm).
5. Президент Франції закликав країни ЄС продовжити ратифікацію Лісабонської угоди [Електронний ресурс] // РБК-Україна, 14.06.2008, Париж. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/2008/06/14/382260/shtml>.
6. Райсберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1997.
7. Рієрт Б. ЄС: позаду – успішний рік, попереду – серйозні випробування [Електронний ресурс] // 24.12.2007. – Режим доступу: <http://www.dw-world.de>.

8. Рябов С.Т. Політологія: словник понять і термінів. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Видавничий дім “КМ Академія”, 2001.
9. Терещенко О. Міфи про Хартію основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс] // Юридичний журнал, 2005. – № 5. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua>.
10. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу. – К.: Видавництво “К.І.С.”, 2001.
11. Україна в міжнародних організаціях. – К.: Т-во “Знання” України, 2007.
12. Центр демократизації суспільства [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.cdc.org.ua>.
13. Ціганкова Т.М., Гордєєва Т.Ф. Вид. 2-ге, перероб. І Міжнародні організації: Навч. посібник, доп. – К.: КНЕУ, 2001.
14. Europe. Gateway to the European Union [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://europa.eu>.
15. The EU and Ukraine. Neighbours, Friends, Partners? – UK: Federal Trust for education and Research, 2002.